

מצות סיפור יציאת מצרים בליל ט"ו

לזכירת יום השבת, זה תמוה טפי, דמה השייכות ביניהם ומה אנו מרויחים בדמיון זה.

גם לשון הרמב"ם בכלל תמוה ואינו לפי דרכו, דמכיון שהתחיל לומר שהמצוה היא לספר בליל ט"ו שנאמר וכו', וא"כ מדוע חוזר ואומר ומנין שבליל ט"ו וכו', והול"ל לרמב"ם לומר בחדא מחתא: מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וכו'.¹

ונראה לבאר שיש כאן דין מחודש ברמב"ם שהוצרך לזה פסוק מחודש של "זכור" ודמיון ל"שבת" שלא היינו יודעים אילו רק נכתב קרא דוהגדת, ונקדים לזה קושיא אחרת שיש על נוסח ההגדה של הרמב"ם, דבכל נוסחאות ההגדה אשר בידינו מובאת מחלוקת ר"ע ור"י ור"א כמה לקו על הים, שזה אומר שבמצרים לקו עשר מכות ועל הים חמשים, וזה אומר מאתים וזה אומר מאתים וחמשים, אבל בנוסחת ההגדה של הרמב"ם [שנדפסה ב"ד החזקה] חלק זה של ההגדה לא נמצא. הוא מדלג כל הענין. לא רק זה, אלא השיר הפופלארי של ההגדה – דיינו, ג"כ לא נמצא בסדר ההגדה של הרמב"ם, וזה פלא מדוע אין זה חלק מן ההגדה? וכי אפשר לדמיין הגדה בלי "דיינו"?

ונראה בדעת הרמב"ם, ובע"ה מצאתי אח"כ כן בהגדת זבח פסח להאברכנאל², שסובר שמצות סיפור יציאת מצרים, שאנו מקיימים על ידי אמירת ההגדה, כולל בתוכו רק הנסים שאירעו בליל ט"ו בניסן ותו לא, הלילה הזה אנו מדברים אך ורק על מה שקרה בליל ט"ו, זה גדר המצוה, ולכן מה שקרה על הים, אף שיש בזה נסים גדולים ונוראים לא שייך לליל הסדר, ואדרבה הוא מפחית ממנו, כי כל המוסיף גורע, וזה לא שייך לנוסח ההגדה. ולפ"ז ה"נ גם שיר דיינו לא שייך כלל לליל הסדר, שאדרבה אנו אומרים שאילו לא הרג את בכוריהם, ולא נתן לנו את ממונם, וכו' אז דיינו, וזה אמנם אמת כאשר אנו באים לשבח את הקב"ה, אבל בליל הסדר המצוה היא לזכור רק מה שאירע בט"ו ניסן, וממילא דיינו מגרע, ואין זה חלק מהסדר³.

ולפ"ז נראה שיש לנו הבנה חדשה בדברי הרמב"ם שכוללת יסוד זה נמי, דלפי פשוטו אנו קוראים את הרמב"ם שמ"ע היא לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, והיינו שזמן המצוה היא בליל ט"ו בניסן, אבל אפשר שכוונת הרמב"ם בתחילת דבריו היא להגדיר את המצוה עצמה, לא את זמן המצוה אלא את המצוה עצמה, והיינו שמקודם הוא אומר שמ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, כלומר הוא לא רק מפרש תיבת "לספר" אלא תיבת "שנעשו", שהמצוה היא לספר מה שנעשה בט"ו

(פסח תשפ"ב שלום רב)

שבוע שעבר תמהנו על זה שכל מבנה ההגדה בנוי על ארבעה פסוקים בתורה בפרשת כי תבא: ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב: וירעו אתנו המצרים ויעננו ויתנו עלינו עבודה קשה: ונצעק אל ה' אלקי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו: ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרע נטויה ובמרא גדול ובאותות ובמופתים. זהו כל מבנה ההגדה – ארבעה פסוקים, אלא שאנו דורשים כל מלה וכל תיבה לפי התושבע"פ. וזה דבר תימה שלא סידרנו את ההגדה כפי הסדר בתורה – להתחיל מפרשת וישב, איך שיוסף ואחיו התקוטטו ונמכר יוסף, והיה רעב, וירד יעקב למצרים, ונשתעבדו בניו, וה' נגלה למשה בסנה, והלכו לפרעה, ואז היה דם וצפרדע וכו' עד שלבסוף באה מכת בכורות, ואז נגאלנו, ישנו סיפור ארוך ומעניין, ולא צריכים לדרשות של תשבע"פ, אלא הסיפור ברור כמו שהוא מפורש בתורה, ולכאורה פלא איך שההגדה מיוסדת על ארבע פסוקים שנכתבו בפרשת בכורים ולשחזר על ידיהם את כל הענינים לפי דרשות התורה שבע"פ.

עוד תמוה במבנה ההגדה מה שאנו חולקים את ההלל לשני חלקים, ובדואי הלל זה מצוה חשובה של ליל הסדר, ויש לזה סימן מיוחד שבא לאחר ברכך, אבל אנו רואים ששני הפרקים הראשונים של ההלל – הללו עבדי ה' ובצאת ישראל ממצרים – אנחנו אומרים אותם קודם הלל, שזה עדיין חלק ממצות מגיד, ואפילו קודם המצה והמרור, וזה לא מובן כלל מדוע חילקו את ההלל לשני חלקים בהפסק כ"כ גדול באמצע, וכבר דנו בזה. והנה הרמב"ם פ"ז מחו"מ הל"א כתב וז"ל מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנאמר זכור את יום השבת, ומנין שבליל ט"ו, ת"ל והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך.

והנה לכאורה תמוה וכבר עמדו בזה המפרשים, דמדוע צריך הרמב"ם לשני פסוקים [שניהם בפרשת בא סמוכים זה לזה] – כלומר זכור את היום הזה, וכן הפסוק השני של והגדת לבנך ביום ההוא, דלכאורה הפסוק השני של והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים מספיק שהרי זה כולל את כל ההלכה, ואדרבה הפסוק הראשון של זכור את היום הזה לא מיירי כלל בסיפור אלא בזכירה, וזכירה באמת הוא בכל יום ויום לא רק בליל ט"ו [וכמש"כ שם רש"י להדיא], וא"כ מדוע מביא הרמב"ם פסוק זה כל עיקר. ומה גם זה שדימה דין זה

בלילה הזה כי אם יציאת מצרים אשר בו יצאו משם, ונסי הים לא היו כי אם אחרי כן ז' ימים וכו'.

³ אבל ב"מעשה רוקח" בשם ספר קדמון בשם הר"א בן הרמב"ם (הובא בהגדה שלמה דף 185) הביא את הנוסח הזה וכתב שהוא ואביו היו נוהגין לאומרה, ואף שאבא מארי ז"ל לא הזכירו בנוסח ההגדה, היינו משום שהוא בלתי מפורסם בכל המדינות ולא הכרחי כמו מה שכתב עכ"ל, והיינו שמותר לומר את זה, אלא שאין זה חלק מנוסח ההגדה, והיינו כפי דברינו להלן שבנוסח ההגדה עצמו אפשר להכניס רק מה ששייך לליל ט"ו, ואם רוצים להוסיף אפשר להוסיף אבל אין זה חלק מנוסח ההגדה.

¹ באו"ש ביאר שהרמב"ם מחדש שמצות הגדה דמיא לקידוש, וכמו שקידוש על הכוס כמו"כ הגדה צריכה להיות על הכוס, וכמו שאצל קידוש אם אין לו יין אז מקדש על הפת, ויש הרבה לדון בדבריו. ובאמת מנהג הגר"ח ע"פ זה היה לאחוז את הכוס בידו כל זמן אמירת ההגדה, אבל אין זה מנהגנו ומפורש בשו"ע ומשנ"ב שאינו מגביה את הכוס עד שאומר לפיכך, ואכמ"ל. וחזק מזה הלא קידוש על היין בשבת הוא דין דרבנן, והרמב"ם כאן מגדיר לנו את המצות דאורייתא, והדברים צ"ב.

² וז"ל וכן עשה הרמב"ם בטופס האגדה כו' שלא זכר דבר מאלה הדרשות של ר"א ור"ע וריה"ג, ולא ממאמר כמה מעלות טובות כו' שלא רצו לזכור

בניסן, לא מה שאירע לפני זה ולא מה שאירע לאחר זה, והמקור לזה הוא שנאמר "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים" כלומר מצות הזכירה היא רק על היום הזה, ולא כתוב זכור את אשר יצאתם ממצרים, זה דין בזכירת היום זה דוקא, ולזה הוא מדמה ענין "זכור את יום השבת", שכמו שבמצוה של זכור את יום השבת פשוט וברור לכל אחד שמזכירים רק את ענין השבת, ולא מדברים כלום אודות יום חול או אודות יו"ט וכו', כמו כן גדר המצוה הוא שמדברים רק על ט"ו בניסן. ואח"כ ממשיך הרמב"ם להסביר מתי היא זמנה של המצוה הזו ושואל: ומנין שבלי ל"ט בניסן, כלומר שאז הזמן של קיום מצוה זו של סיפור הנסים ונפלאות שנעשו בט"ו בניסן, דאפשר שזמן קיום המצוה הוא מראש חודש, או אפשר ביום ההוא, וע"ז מביא דרשת חכמינו ז"ל שהמצוה היא לספר בזמן שיש מצה ומרור מונחים לפניך, כך נראה הפשט ברמב"ם.

ולפי זה א"ש מדוע הוצרך הרמב"ם לשני פסוקים נפרדים, דבאמת יש כאן שני הלכות נפרדות, א' המגדרת את עצם המצוה שהוא לדבר דוקא על עניני ליל ט"ו בניסן, ודוקא על הנסים והנפלאות שבהם, וזה ילפינן מזכור, ואח"כ ילפינן זמן המצוה וכו', וזה ילפינן מוהגדת. אבל אילו היה אומר רק פסוק והגדת הייתי אומר שאפשר לדבר בליל ט"ו כל מיני ענינים אחרים ג"כ השייכים איך שהוא לסיפור פסח, כי הסיפור הוא באמת ארוך מאד, ואז לא היינו יודעים מה בדיוק הוא מבנה ההגדה וכפי שנבאר להלן, ואילו היה אומר הרמב"ם רק הפסוק הראשון של "זכור" א"כ לא הייתי יודע הזמן של קיום המצוה, או אפשר הייתי אומר שהזמן הוא בכל יום, ולזה בעיני שני פסוקים – א' בשביל גדר המצוה והב' בשביל זמן המצוה של סיפור יציאת מצרים שהיא דוקא בליל ט"ו.

ונמצא עכ"פ שלמדנו מהרמב"ם שהמצוה היא לספר דוקא מה שאירע בליל ט"ו בניסן ותו לא. ויצא לפ"ז שמה שאירע מקודם אינו בגדר הסיפור, וכמו"כ מה שאירע אח"כ לא מענין אותנו.

ונבין לפי זה ענין מתחיל בגנות ומסיים בשבח, והיינו שצריכים הגדרה לזה, דלכאורה מה שמתחיל בגנות זה לא שייך לליל הסדר, שזה היסטוריה שמלפני שנים, אבל לזה הורנו חז"ל שאע"פ שבלי ליל הסדר מזכירים רק סיפורי ט"ו בניסן, מ"מ בכדי להמחיש את גודל הנס אז צריך להזכיר את הגנות, צריך להזכיר לדעת רב שאבותינו בימי תרח היו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות, והיינו שזה רק מראה את גודל הנס והפלא, ולכן יש היתר לזה. אבל לולא ההיתר של מתחיל בגנות, היה הדין שמותר להזכיר רק מה שאירע בליל ט"ו.⁴

ונראה שרמב"ם התעורר לכל זה ממבנה ההגדה הבנוי לא על אריכות הסיפור מפרשת וישב אלא על ארבע פסוקים קטנים המקצרים מאד מאד בסיפור המעשה עצמו אלא שאנו צריכים לדרוש אותם ולהראות את העומק שבהם, ונראה שמכאן

4. ומה מדויק זה בלשון הרמב"ם בהל"ד שכתב: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח כיצד וכו' ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו. והנה תיבת "ובחירותנו" לכאורה מיותרת היא, דהול"ל לרמב"ם רק להזכיר את הנסים שנעשו לנו. אבל קמ"ל הרמב"ם שמותר לספר רק בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והיינו לפי לשון אנשי כנסת הגדולה שאנו אומרים במעריב כל לילה: העושה לנו נסים ונקמה בפרעה, אותות

יסוד שיטתו שביארנו לעיל שאם היינו מתחילים לספר את הסיפור מתחלת הדברים, באמת אין לשום הסיפורים האלו שום משמעות ישירה למה שאירע בליל ט"ו בניסן, כי כל הדברים האלה לא שייכים לנס ההצלה, וזה לא הסיפור שאנו מדברים עליו, כי ההגדה היא לא ספר היסטוריה, אלא היא סיפור נסים ונפלאות של לילה אחד ויחיד, אלא שצריכים להתחיל קצת מהגנות רק בכדי לסיים ולהמחיש את השבח, ולכן אנו מדלגים את כל השתלשלות סיפור ירידת אבותינו למצרים, ורק במלה אחת אנו אומרים ארמי אבד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב, בפסוק אחד סקרנו את פרשת וישב, מקץ, ויגש, וויחי. ואח"כ אנו אומרים וירעו אותנו המצרים ויעננו ויתנו עלינו עבודה קשה, ונצעק אל ה' אלקי אבותינו וישמע את ה' קולנו וגו', גמרנו עם פרשת שמות ווארא. אח"כ ויוציאונו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ובאותות ובמופתים, שהפסוק הזה כפי משמעו הוא רק מה שאירע בליל ט"ו, שמכת בכורות זה היה יד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ואות ומופת, ובאמת לפי המ"ד הראשון שמביא התנא בהגדה כל הפסוק הזה סובב הולך על מכת בכורות, ויוציאונו ה' ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף כו' שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, וזה הפסוק קאי על מכת בכורות, וכן בזרוע נטויה זה החרב, זה קאי על מכת בכורות, שהבכורות הרגו את הוריהם בחרב כך מפורש בכל הראשונים, וכן במורא גדול זה גלוי שכינה, ובאותות זה המטה ג"כ קאי ע"ז, ורק הזכיר במפתים זה הדם, וכן ביד חזקה זה הדבר, הרי שהזכיר שתיים מתוך התשעה מכות, והיינו רק בדרך רמז – ואפילו לא בשמם המפורש – שאירעו דברים כאלו, וגמרנו עם פרשת ווארא ופרשת בא, אבל הכל ברמז דק [ואפילו למ"ד השני שנרמזו כאן כל העשרת מכות, אבל רק ברמז, ואי"ה נבאר נקודה זו במק"א], ומזה הוציא הרמב"ם את דינו שרק מה ששייך לליל ט"ו ממש מקומו בהגדה, וכל השאר אינו אלא בגדר מתחיל בגנות או ברמז דק, אבל אין להרחיב את הדיבור על זה כחלק ממצות מגיד, וזה מש"כ הרמב"ם, שמכיון שכל ליל הסדר הוא רק על מה שאירע לנו ובחירותנו, ממילא אפשר לקיים הלכה זו כהוגן רק אם ידרוש מארמי אבד אבי עד שיסיים כל הפרשה, ותו לא, ואם רוצה לקיים כל המרבה לספר הרי זה משובח הוא רק יכול לדרוש תורה שבע"פ אבל דוקא על פסוקים אלו, אבל אין להאריך בחלקי הסיפור שאינן נוגעין במישרין לליל ט"ו, כך יוצא ברור בדעת הרמב"ם, ומקורו מסדר ההגדה, שחז"ל בנוה לפי המקור בתורה של זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים.

ואפשר גם מה שחידש רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, והיינו שהוצרך לחדש ששלשה דברים אלו הן נסי ט"ו, ואלו הן פסח מצה ומרור, ובאמת פסח ומצה זה אירועי ליל ט"ו ממש, פסח שפסח הקב"ה על אבותינו במצרים, ומצה ע"ש שנגאלו, זה שייך במישרין לליל ט"ו, אבל מרור לכאורה לא שייך לליל ט"ו שאז כבר נגמרה המרירות, אבל זה נכלל במתחיל בגנות, שעל ידי זה

ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל בכרי מצרים, ויוצא את עמו ישראל מתוכם לחרות עולם, והיינו שהחירות של ישראל תלוי במה שאירע בליל ט"ו בניסן שהוא מכת בכורות, ולכן כאשר הכה בעברתו את כל בכורי מצרים – אז הוציא את עמו ישראל לחרות עולם, זה חירות מצרים, וזה הגדר לומר בליל ט"ו "לנו ובחירותנו", ותו לא, ולכן יש היתר להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כי זה מדגיש את החירות.

אפשר לסיים בשבת, וזה קמ"ל ר"ג שזה חלק מהסיפור של ליל ט"ו, ומי שלא אמר כן לא יצא ידי חובתו.

ובאמת הרמב"ם פסק להלן הלי"ב שאכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפ"ע אלא תלויה היא באכילת הפסח שמ"ע א' היא לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים וכו', הרי שמח"ת אין מצות מרור אלא עם אכילת הפסח, וביאור הדבר לפי"ד הוא שבליל ט"ו המצוה היא רק לספר במעשי ליל ט"ו, וכל המצוות סובבות על זה, ולכן יש לאכול את הפסח – שהוא מצות ליל ט"ו – ביחד עם המרור לזכרו, אבל ענין המרירות לבדה לא שייכת לליל ט"ו, שזה כבר נגמר בזמן ההוא, ולכן אין מצוה לאכול מרור בפ"ע, ורק מדרבנן זכר למרור של זמן הבית תקנו את זה.⁵ ולכן באמת גם מש"כ הרמב"ם בדעת ר"ג שצריך להזכיר מצה, הסביר שזה על שם שנגאלו,⁶ והיינו שלא הזכיר שהחוב הוא משום שאפו את הבצק עוגת מצות כי לא חמץ, כי זה באמת אינו מן הנסים והנפלאות של הלילה הזה, אבל זה שנגאלו, זה שפיר נס ופלא של הלילה הזה, ואנו מזכירים את המצה משום שעל ידי שלא אפו חמץ אלא מצה, זה היה א' מהטעמים שנגאלו, וזה חלק מהנס, ודו"ק.

וגם יובן לפ"ז מדוע שותים ארבע כוסות בליל הסדר ולא חמשה, דלדעת הירושלמי שהביא רש"י ריש ערבי פסחים הד' כוסות הוא כנגד והוצאתי והצאתי וגאלתי ולקחתי, וכל זה אירע בליל ט"ו, אבל כוס חמישי שהוא כנגד והבאתי אתכם אל הארץ – לא שייך לליל הסדר כלל "שאינו מן הגאולות אלא בשורת הארץ הוא" (לשון ספר המנהיג), וזה לא שייך בחלק המגיד, ורק לאחר המגיד כחלק מנרצה אנו עושים כוס של אליהו הנביא זכר לכוס חמישי, אבל אין זה ממצות הלילה.

ולכן כאשר אנו מסיימים את ההגדה בהכרה להשי"ת על כל מה שעשה עמנו בליל ט"ו ואנו "חייבים להודות להלל לשבח לפאר וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו, הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליו"ט, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה," שכ"ז אירע בליל ט"ו בניסן, וע"ז אנו אומרים ונאמר לפנינו שירה חדשה הללויה, ומיד אנו מתחילים את ההלל, שזה השירה חדשה, אבל אנו חולקים את ההלל לשני חלקים ואוכלים את הסעודה באמצע, והיינו שכיון שבמצות מגיד יש לכלול בתוכו רק נסים ונפלאות של ליל ט"ו, וזה כל המצוה, א"כ אנו מהללים להשי"ת בשתי הפרקים

הראשונים שהם משבחים את הקב"ה ישיר על יציאת מצרים, ולכן אומרים המזמור הראשון – הללו עבדי ה', שע"ז מפורש בגמ' מגילה י"ד ע"א שזה קאי על נס יציאת מצרים שאומרים הללו עבדי ה' ולא ולא עבדי פרעה, וכן מפורש בירושלמי פסחים: באותו שעה ניתן כח בקולו של פרעה והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר? קומו צאו מתוך עמי, לשעבר אתם עבדי פרעה מיכן ואילך אתם עבדי ה', באותו שעה היו אומרים הללוהו הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה. ואח"כ אומרים המזמור השני שבזה מפורש בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לוועז, זה קאי על היציאה ואנו מהללים את ה' אודותיה, אבל אז מפסיקים מלומר את ההלל, כי שאר ההלל קאי על ענינים שאינם קשורים ישיר ליציאת מצרים, כמו אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני, שזה קאי על תפלות דוד להשי"ת כאשר ברח משאול וה' הצילו מזה, אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, וכן קאי על תקופת בני ישראל בארץ ישראל בזמן בנין המקדש – לך אזבח זבח תודה, בחצוצרות בית ה' בתוככי ירושלים, הללו את ה' כל גוים שזה קאי על ימות המשיח, פתחו לי שערי צדק, זה השער לה', אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח, שכל זה קאי על זמן בהמ"ק ולא שייך לאירועי ליל ט"ו, ולכן לאחר שתי פרקי הלל אלו אנו מסיימים את המגיד, ומברכים ברכת הגאולה: אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, ואז נגמרה מצות סיפור יציאת מצרים, ואז מקיימים את המצוות ששייכים לליל ט"ו, ומברכים בהמ"ז, ורק אחר זה אנו ממשיכים בכל הדברים האלו שלא שייכות במישרין ליציאת מצרים.

ונראה שגם המשך ההגדה הוא על מתכונת זו, דכל המשך ההגדה הוא על הצפיה למשיח, ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל כו' על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך, וכן להלן כל השירים של אז רב נסים הפלאת בלילה, כלומר כל הנסים האחרים שקרו בהיסטוריה בפסח, כל זה לא שייך לעצם סיפור יציאת מצרים ואינו נכלל בהגדה, ואצל הראשונים זה לא נזכר בכלל, וזה הוספות מזמנים מאוחרים, והיינו משום שזה לא נכלל כלל בכל המרבה הרי זה משובח, זה סתם הילול לה' על מה שעשה, אבל לא שייך לסיפור יצ"מ. (המשך יבוא)

⁵ ונראה שלכן שינה הרמב"ם בסדר הדברים ופירש ענין מרורים מיד לאחר ענין הפסח עוד קודם שפירש ענין המצה – אף שבתחילת דבריו סידר פסח מצה ומרור, אבל לפמש"כ פירש ענין מרורים שהוא המשך לענין הפסח, ובאמת הוא לא שייך למצות הלילה, אבל מכיון שהפסח בא ביחד עם המרור לכן צריכים להזכירו ג"כ, ודו"ק.

⁶ ועיין בפ"ח הל"ד ששם הזכיר הטעם שנזכר בהגדה שהוא משום שלא הספיק בצקם להחמיץ, ובדרושי הצ"ח עמד על סתירת דבריו, ולפמש"כ א"ש, דכאן הוא מסביר איך שייך זה לנסי ונפלאות הלילה, ולכן לא היה יכול לכתוב על החימוץ כי זה אינו מהנסים, ודו"ק.